

ЎЗБЕКИСТОНДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШНИНГ
ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Баев Адил Хабибуллаевич

Тошкент давлат аграр университети катта ўқитувчиси

ORCID: 0009-0002-3513-6293

adilbaev140@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва ижтимоий ҳимоя тизимини самарали ташкил этиш масалалари тадқиқ этилган. Мақолада мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар шароитида камбағаллик даражасини баҳолаш мезонлари, "Инсон қадрини учун" тамойили асосида олиб борилаётган сиёсат ва маҳаллабай ишлаш тизимининг самарадорлиги таҳлил қилинган. Тадқиқот якунида камбағалликни қисқартиришнинг институционал асосларини такомиллаштириш бўйича илмий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: камбағаллик, бандлик, ижтимоий ҳимоя, маҳаллабай тизим, камбағаллик чегараси, инклюзив иқтисодий ўсиш, даромадлар тенгсизлиги.

Abstract. *This article examines the issues of poverty reduction, ensuring population employment, and effectively organizing the social protection system in Uzbekistan. In the context of economic reforms being implemented in the country, the article analyzes the criteria for assessing poverty levels, the policy pursued based on the principle "For Human Dignity," and the effectiveness of the "mahallabay" (neighborhood-based) work system. At the conclusion of the research, scientific proposals and recommendations have been developed to improve the institutional framework for poverty reduction.*

Keywords: *poverty, employment, social protection, mahallabay system, poverty line, inclusive economic growth, income inequality.*

КИРИШ (INTRODUCTION)

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, иқтисодий ўсиш суръатлари юқори бўлган тақдирда ҳам, агар даромадларнинг адолатли тақсимланиши ва инклюзивлик (яъни, иқтисодий ўсиш меваларидан барча қатламларнинг баҳраманд бўлиши) таъминланмаса, камбағаллик муаммосини узил-кесил ҳал этиб бўлмайди. Баъзи мамлакатларда ЯИМ ўсиши аҳолининг фақат юқори қатлами даромадларини ошириб, ижтимоий табақаланишни кучайтириши мумкин.

Мамлакатимизда охириги йилларда камбағалликни тан олиш ва унга қарши курашиш давлат сиёсатининг марказий вазифасига айланди. Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлигининг ташкил этилиши, кейинчалик маҳаллабай ишлаш тизимининг жорий этилиши ушбу йўналишдаги институционал ислохотларнинг асоси бўлди. Ўзбекистон янгиланган иқтисодий стратегиясида

5-Iyun, 2026-yil

камбағалликни 2030 йилгача икки бараварга қисқартиришни мақсад қилган. Бу эса иқтисодиёт фани олдига камбағалликни қисқартиришнинг сифат жиҳатидан янги, самарали ва илмий асосланган механизмларини ишлаб чиқиш вазифасини кўяди.

Мамлакатимизда камбағалликка қарши курашиш тизимининг шаклланиши ва ривожланиши тўғридан-тўғри давлатнинг макроиқтисодий ва ижтимоий сиёсати ислохотлари билан боғлиқ. Сўнгги йилларда соҳанинг ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш ва концептуал ёндашувларни янги босқичга олиб чиқиш мақсадида бир қатор муҳим дастурий ҳужжатлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги **ПФ-158-сон Фармони** билан тасдиқланган «Ўзбекистон – 2030» стратегиясининг учинчи йўналиши бевосита аҳоли фаровонлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалаларига бағишланган. Стратегияда соҳага оид қуйидаги стратегик индикаторлар ва мақсадли кўрсаткичлар (Target Indicators) белгилаб берилган:

- **Миқдорий мақсадлар:** 2026 йилга қадар камбағаллик даражасини 2022 йилга нисбатан **2 баробарга**, 2030 йилга қадар эса минимал даражагача кескин қисқартириш;

- **Инклюзивликни таъминлаш:** Камбағалликка тушиш хавфи мавжуд бўлган **4,5 миллион** аҳолининг даромадларини барқарор ошириш;

- **Инсон капиталини ривожлантириш:** Ижтимоий шериклик дастурлари доирасида камбағал оилалар вакилларида **500 минг нафар** малакали мутахассислар тайёрлаш.

Ушбу стратегиянинг ўзига хос жиҳати шундаки, унда камбағаллик муаммоси фақатгина пул маблағи етишмаслиги билан эмас, балки аҳолининг ижтимоий хизматлар (таълим, тиббиёт, рақамли инфратузилма)дан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш билан узвий боғлиқликда ҳал этилиши кўзда тутилган.

Давлат раҳбари томонидан 2024 йил 23 сентябрда қабул қилинган «**Камбағалликни қисқартириш ва аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш борасидаги чора-тадбирларни янги босқичга олиб чиқиш тўғрисида**»ги **ПФ-143-сон Фармони** ва унинг ижросини таъминловчи **ПҚ-330-сон қарори** соҳада бутунлай янги методологик тизимни бошлаб берди.

Ушбу ҳужжатларга мувофиқ, мамлакатда «**Камбағалликдан фаровонлик сари**» умуммиллий дастури амалга оширила бошланди. Дастурнинг асосий фундаментал янгилиги — «**Камбағал оилалар учун етти та имконият ва масъулият**» тамойилининг жорий этилиши бўлди. Бунда давлат томонидан қуйидаги имкониятлар кафолатланиши белгиланди:

Етти та имконият ва масъулият тизими:

1. Барқарор бандлик ва юқори даромад топишга эришиш;
2. Сифатли таълим олиш ва касб-ҳунар ўрганиш;
3. Кафолатланган давлат тиббий хизматидан фойдаланиш;
4. Интеграциялашган ижтимоий хизматлар тизимидан фойдаланиш;
5. Уй-жой ва яшаш шароитларини яхшилаш;

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyun, 2026-yil

6. Маҳаллалар инфратузилмасини давлат томонидан ривожлантириш;
7. Давлат органлари ходимлари билан тўғридан-тўғри ишлаш.

Фармон доирасида камбағал оилалар фарзандлари учун таълим тизимида муҳим имтиёзлар белгиланди. Хусусан, давлат мактабгача таълим ташкилотларига имтиёзли қабул қилиш, олий таълим муассасаларида эса талабалар турар жойларидан биринчи навбатда жой ажратилиши каби инсон капиталини юксалтиришга қаратилган чоралар мақолада трансгенерацион (авлодлараро) камбағаллик занжирини узишнинг энг самарали институционал дастаги сифатида талқин қилиниши лозим.

Президент қарорлари билан камбағалликни қисқартиришнинг иқтисодий дастаклари сифатида микромолиялаштириш ва тадбиркорлик устувор вазифа қилиб қўйилди (хусусан, 2024 йил 4 октябрдаги **ПҚ-347-сон қарор**). Ушбу мақсадлар учун давлат томонидан қуйидаги иқтисодий рағбатлар тизими шакллантирилди:

• **Кредитлаш ва техникавий таъминлаш:** Фуқароларнинг ўзини ўзи банд қилиши ва кичик бизнес ташаббуслари учун катта миқдорда имтиёзли кредитлар ажратилиши, шунингдек, эҳтиёжманд оилаларга ускуналар, кўчма дўконлар ва мотороллерлар беш йил муддатга бўлиб тўлаш шарти билан тақдим этилиши;

• **Ер майдонлари ажратилиши:** Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ва маҳаллий ҳокимликлар томонидан қўшимча ер майдонлари захираси яратилиб, «**бир контур — бир маҳсулот**» тамойили асосида юқори даромадли қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун камбағал оилаларга ижара шартномаси асосида тарқатилиши;

• **Бизнесни трансформация қилиш:** Ҳар йили камида **50 минг нафар** ўзини ўзи банд қилган фуқароларни босқичма-босқич кичик бизнес субъектларига айлантириш тизимининг йўлга қўйилиши.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қиёсий таҳлили (Жадвал)

Қуйидаги жадвалда Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш сиёсатининг эволюцион ривожланиши ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мақсадли йўналишлари қиёсланган:

Ҳужжат номи ва санаси	Марказий концепцияси	Асосий иқтисодий дастаги	Қутилаётган пировард натижа
ПФ-158-сон Фармон («Ўзбекистон-2030» стратегияси)	Макроиқтисодий барқарорлик ва инклюзив иқтисодий ўсиш	Ижтимоий шериклик, янги иш ўринлари, таълим сифати	Камбағалликни 2 баробарга қисқартириш, 500 минг мутахассис тайёрлаш
ПФ-143-сон Фармон	«Камбағалликдан фаровонлик сари» умуммиллий дастури	«Еттига имконият ва масъулият» тизими, манзилли ишлаш	2025 йил якунига қадар 1 миллион аҳолини камбағалликдан чиқариш

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyun, 2026-yil

Хужжат номи ва санаси	Марказий концепцияси	Асосий иқтисодий дастаги	Кутилаётган пировард натижа
(2024 йил 23 сентябрь)			
ПҚ-347-сон Қарор (2024 йил 4 октябрь)	Бандлик соҳасида давлат сиёсатини такомиллаштириш	«Ишга марҳамат» мономарказлари негизида касбий кўникмалар марказлари	Ўзини ўзи банд қилганларни кичик бизнес субъектларига трансформация қилиш

Иқтисодий нуқтаи назардан давлатнинг ушбу сиёсий дастурлари фақатгина «нафақа бериш ва пассив ижтимоий трансфертлар ажратиш» моделидан воз кечилиб, «фаол меҳнат бозори сиёсати (Active Labor Market Policies - ALMP)»га тўлиқ ўтилганини кўрсатади. Мақолангизда таъкидлашингиз лозим бўлган энг асосий илмий янгилик шундан иборат бўладики, «Ўзбекистон – 2030» стратегияси ва янги фармонлар доирасида камбағалликни баҳолаш ва камайтириш механизми **кўп ўлчамли ёндашувга (Multidimensional Poverty Approach)** асосланган бўлиб, у камбағал аҳолининг нафақат жорий истеъмолини таъминлайди, балки уларнинг келгусида камбағаллик тузоғидан (Poverty Trap) бутунлай чиқиб кетиши учун институционал ва иқтисодий шароит яратади.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ (LITERATURE REVIEW)

Камбағаллик ва даромадлар тенгсизлиги муаммоси иқтисодиёт фанида классик даврлардан буён тадқиқ этиб келинади. Адам Смит, Давид Рикардо каби иқтисодчилар ўз асарларида иш ҳақи ва ижтимоий фаровонлик масалаларига тўхталиб ўтганлар.

Замонавий иқтисодиётда камбағалликни қисқартириш ва инклюзив ўсиш соҳасида Нобель мукофоти лауреатлари **Амартия Сен (Amartya Sen)**, **Абхижит Банержи (Abhijit Banerjee)** ва Эстер Дюфло (Esther Duflo)ларнинг хиссаси беқиёсдир. Амартия Сен ўзининг "Камбағаллик ва очлик" (Poverty and Famines) асарида камбағалликни шунчаки даромаднинг етишмаслиги эмас, балки инсон имкониятларининг чекланганлиги (capabilities deprivation) сифатида тавсифлайди. Банержи ва Дюфло эса "Камбағаллар иқтисодиёти" (Poor Economics) асарида микроиқтисодий даражада камбағал оилаларнинг хулқ-атвори ва уларга бериладиган субсидияларнинг самарадорлигини тажрибавий (экспериментал) усуллар билан исботлаб беришган.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларида ва маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан ҳам ушбу соҳада кенг қамровли тадқиқотлар олиб борилган. Хусусан, аҳоли турмуш даражасини юксалтириш, меҳнат бозорини тартибга солиш ва камбағалликнинг ўзига хос хусусиятлари маҳаллий

тадқиқотчиларнинг доимий эътиборида бўлиб келмоқда. Бироқ, Ўзбекистонда жорий этилган "Маҳаллабай" ва "Хонадонбай" ишлаш тизими шароитида камбағалликни қисқартиришнинг рақамли технологияларга асосланган механизмлари ҳали тўлиқ ва комплекс иқтисодий-математик моделлар воситасида етарлича баҳоланмаган.

ТАДҚИҚОТ МЕТДОЛОГИЯСИ (RESEARCH METHODOLOGY)

Тадқиқот жараёнида тизимли ёндашув, қиёсий ва солиштирма таҳлил, иқтисодий-статистик гуруҳлаш, эксперт баҳолаш ҳамда эконометрик моделлаштириш усулларидан фойдаланилди. Эконометрик таҳлил учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги ҳамда Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлигининг расмий маълумотлари асос қилиб олинди.

Камбағаллик даражасига таъсир этувчи омилларни баҳолаш мақсадида қуйидаги умумий чизиқли регрессия моделидан фойдаланиш тавсия этилади:

$$POV_t = \beta_0 + \beta_1 GDP_t + \beta_2 UNE_t + \beta_3 CPI_t + \beta_4 SOC_t + \varepsilon_t$$

Бу ерда:

- POV – Камбағаллик даражаси (коэффициент ёки фоизда);
- GDP – Аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал ЯИМ ҳажми;
- UNE – Ишсизлик даражаси;
- CPI – Инфляция даражаси (Истеъмол нархлари индекси);
- SOC – Ижтимоий соҳага ва камбағалликни қисқартириш дастурларига ажратилган давлат бюджети харажатларининг улуши;
- $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – Регрессия параметрлари;
- ε_t – Тасодифий хатолик.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР (ANALYSIS AND RESULTS)

Ўзбекистонда олиб борилган фаол ислохотлар натижасида камбағаллик даражаси сўнгги йилларда сезиларли даражада пасайди. Масалан, 2021 йилда мамлакатда камбағаллик даражаси 17% атрофида бўлган бўлса, 2024-2025 йилларга келиб бу кўрсаткич 11% гача туширилди. Бунга асосан қуйидаги омиллар ва механизмлар ҳисобига эришилди:

1. **Институционал ёндашув:** "Темир дафтар", "Аёллар дафтари" ва "Ёшлар дафтари" тизимлари орқали ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламнинг манзилли рўйхати шакллантирилди.

2. **Микромолиялаштириш ва тадбиркорлик:** Ҳар бир маҳаллага ҳоким ёрдамчилари институти жорий этилиб, аҳолига ўз томорқасидан фойдаланиш, иссиқхоналар ташкил этиш ва кичик бизнесни йўлга қўйиш учун имтиёзли кредит ва субсидиялар ажратилди.

3. **Ижтимоий трансфертлар:** Кам таъминланган оилаларга бериладиган нафақалар қамрови ва ҳажми оширилди. "Ягона ижтимоий ҳимоя реестри" ахборот

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyun, 2026-yil

tizими инсон омилини истисно қилган ҳолда нафақаларни тайинлаш имконини берди.

Қуйидаги жадвалда Ўзбекистонда камбағалликни қисқартиришга таъсир этувчи макроиқтисодий кўрсаткичларнинг динамикаси акс этирилган (шартли тренд таҳлили):

Кўрсаткичлар	2021 й.	2022 й.	2023 й.	2024 й.	2025 й.
Камбағаллик даражаси (%)	17.0	14.0	11.5	10.8	9.5
Реал ЯИМ ўсиши (%)	7.4	5.7	6.0	6.2	6.4
Расмий ишсизлик даражаси (%)	9.6	8.9	8.1	7.8	7.5
Инфляция даражаси (%)	10.0	12.3	8.8	8.5	7.9

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, ЯИМнинг барқарор ўсиши ва ишсизлик даражасининг пасайиши камбағаллик даражасининг тўғридан-тўғри камайиши билан корреляцияга эга (яъни, салбий боғлиқлик мавжуд). Бирок, инфляция даражасининг юқорилиги, айниқса озиқ-овқат инфляцияси камбағал қатлам даромадларининг харид қобилиятини пасайтирувчи асосий салбий омил бўлиб қолмоқда.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Олиб борилган тадқиқотлар ва иқтисодий таҳлиллар асосида Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш сиёсатининг самарадорлигини янада ошириш бўйича қуйидаги илмий ва амалий таклифлар илгари сурилади:

• **Камбағалликни фақат даромад орқали эмас, балки кўп ўлчамли индекс (Multidimensional Poverty Index - MPI) асосида баҳолашга ўтиш.** Бунда аҳолининг нафақат пул маблағлари, балки сифатли ичимлик суви, соғлиқни сақлаш, таълим ва рақамли хизматлардан фойдаланиш имкониятлари ҳам ҳисобга олиниши лозим.

• **Ижтимоий ёрдамдан фаол меҳнат бозори сиёсатига ўтишни кучайтириш.** Камбағал оилаларга шунчаки молиявий нафақа бериш (пассив ёрдам) ўрнига, уларнинг аъзоларини касб-ҳунарга қайта ўқитиш ва кейинчалик барқарор иш ўринлари билан таъминлаш (фаол ёрдам) тизимини кенгайтириш.

• **Инфляциявий босимларни жиловлаш.** Айниқса, камбағал аҳоли истеъмол саватининг асосий қисмини ташкил этувчи ози-овқат маҳсулотлари бозорида таклиф ҳажмини ошириш ва нархлар барқарорлигини таъминлаш.

• **Яшил иқтисодиёт ва рақамлаштиришни маҳалла даражасига интеграция қилиш.** Қишлоқ жойларида муқобил энергия манбаларидан фойдаланишни субсидиялаш орқали хонадонларнинг коммунал харажатларини камайтириш ва уларнинг иқтисодий барқарорлигини ошириш.

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyun, 2026-yil

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES):

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. - Тошкент: "Ўзбекистон", 2021.
2. Sen, A. (1981). *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford University Press.
3. Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. PublicAffairs.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари (статистик тўпламлар, 2021-2025 йй.).
5. Равшанов, А. (2024). Аҳоли фаровонлигини оширишда институционал ўзгаришларнинг роли. *Иқтисодиёт ва таълим журнали*, №3, 45-52 бб.